

Koodivahetus kui kakskeelse lapse keelelise pädevuse väljendus

Piret Baird. Early Estonian-English bilingualism: Enhancing communicative competence. (Tallinna Ülikooli humanitaarteaduste dissertatsioonid 98.) Tallinn: Tallinna Ülikool, 2025. 174 lk.

Emme doggy smellib me. Ta tahab something to süüa. Nii väljendab ennast üks kahe ja poole aastane eesti-inglise kakskeelne laps. Nähtus, mida need lausungid illustreerivad, on koodivahetus (ingl *code-mixing* või *code-switching*; sageli kasutatakse neid sünonüümidena), mis on iseloomulik mitut keelt korraga omandavatele (ja ka valdavatele) inimestele.¹

¹ P. Muysken, Bilingual Speech: A Typology of Code-Mixing. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

Kõneleja või kirjutaja ühendab sama lausungi piires mitme keele elemente, kusjuures need ei ole juhuslikud sõnalaenud: eri keelte leksikaalseid ja morfosüntaktilisi vahendeid põimitakse suhtluse põhikeelt vahetamata. Koodivahetus peegeldab kõneleja mitmekeelset pädevust. Piret Baird lahkab oma doktoritöös seda nähtust põhjalikult, käsitledes oma lapse näitel kakskeelset keeleomandamist vanuses 2;3 (kaks aastat ja kolm kuud) kuni 5;0.

Koodivahetuse ja kakskeelsuse küsimustes ei ole teadlased alati olnud ühel meelel, eriti tugevalt on erimeelsus avaldunud laste keelelise arengu tõlgendamisel. Tänu mitmekeelsuse uuringutele on osa müüte praeguseks murtud. Näiteks ei peeta kakskeelsust enam lapse keelelist arengut kahjustavaks või pidurdavaks teguriks. Tõsi, varases eas võib kakskeelsete laste sõnavara ja grammatiliste oskuste areng kummaski keeles olla mõnevõrra aeglasem kui ükskeelsetel eakaaslastel, ent erinevus tuleneb sisendi jagunemisest kahe keele vahel ega viita iseenesest keelelisele mahajäämusele või arenguhäirele. Kui hinnata lapse sõnavara ja keeleoskust kahe keele peale kokku, on areng enamasti võrreldav ükskeelsete laste omaga.² Samas elab visalt edasi müüt, et keeled tuleb rangelt lahus hoida, sest vastasel juhul ei arene need korralikult. Kadunud pole ka arusaam, nagu näitaks koodivahetus, et laps ei oska kumbagi keelt hästi ja on segaduses ning kasutab keeli vigaselt ja ebaefektiivselt.³ Üks väitekirja eesmärke ongi vähendada kakskeelsuse ja laste koodivahetusega seo-

tud stigmat ning näidata neid nähtusi loomulikena. Väitekirja kinnitab põhimõtet, et lapse keelevead on informatsiooni allikas ja arengunäitaja, mitte taunitav nähtus.

Mitmekeelsus on kogu maailmas üha tavalisem. Eestikeelsele haridusele ülemineku tõttu on eesti lasteaedades ja koolides hüppeliselt suurenenud mitmekeelsete laste hulk. Kuigi mitmekeelsete laste keelelist arengut on maailmas uuritud viimastel aastakümnetel palju,⁴ on ülivähe uuritud kakskeelsuse kohta, mille puhul üks omandatavatest keeltest on eesti keel. Eesti õpetajad, lapsevanemad ja tugispetsialistid vajavad aga hädasti teaduspõhist alust mõistmaks ja toetamaks kakskeelsete laste keelelist arengut. Baird on oma doktoritööga üritanud seda lünka täita.

Doktoritöö eesmärk on kirjeldada simulaanse eesti-inglise kakskeelse⁵ lapse keelelist arengut kasutuspõhisest keeleomandamise teooriast lähtuvalt. Uurimuses analüüsitakse lapse keelevalikut ning koodivahetuse sagedust ja arengut ligikaudu kahe ja poole aasta jooksul. Lisaks uuritakse lapse lausungi keskmise pikkuse (ingl *mean length of utterance*, MLU) muutumist ja selle seost koodivahetusega. Samuti analüüsitakse lapse kõnes esinevaid keelelisi mustreid ja konstruktsioone, et hinnata, mil määral põhinevad need keelelises sisendil.

Väitekirja peategelane on Fiona, kellel on vanem õde ning vanem ja noorem vend. Fiona ema on eestlane ja isa ing-

² E. Hoff, C. Core, Input and language development in bilingually developing children. – *Seminars in Speech and Language* 2013, kd 34, nr 4, lk 215–226. <https://doi.org/10.1055/s-0033-1353448>

³ V. Volterra, T. Taeschner, The acquisition and development of language by bilingual children. – *Journal of Child Language* 1978, kd 5, nr 2, lk 311–326. <https://doi.org/10.1017/S0305000900007492>

⁴ Vt nt J. Paradis, Early bilingual and multilingual acquisition. – *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*. (Handbooks of Applied Linguistics 5.) Toim P. Auer, L. Wei. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, 2007, lk 15–44. <https://doi.org/10.1515/9783110198553.1.15>

⁵ Simultaanne kakskeelsus (ingl *simultaneous bilingualism*) on kahe keele omandamine sünnist alates või väga varases lapseas nii, et laps puutub mõlema keelega regulaarselt kokku enne kolmandat eluaastat.

lane, mõlemad vanemad valdavad vabalt ka perekonna teist keelt. Pere kasutas uuringuperioodil omapärast tasakaalustatud keelepoliitikat: kolm päeva nädalas suhtles kogu pere eesti keeles ja neli päeva inglise keeles. Pere elab Eestis, seega väljaspool kodu oli kasutusel eesti keel. Alates vanusest 4;2 hakkas Fiona käima kaks korda nädalas seitsmeks tunniks eesti lastehoius, seda pere eestikeelsetel päevadel. Analüüs põhineb spontaanse kõne andmestikul (93 tundi salvestusi, 70 060 lausungit). Väitekiri koosneb katuspeatükist ja kolmest ingliskeelsest artiklist, mille ainuautor on Baird.

Esimeses artiklis⁶ uurib autor, kuidas mõjutab tasakaalustatud sisend eri keelte osakaalu ja koodivahetust lapse kõnes. Samuti kirjeldab ta lapse lausungite kompleksust ja keskmisi pikkusi sõnades. Uurimus põhineb vanuses 2;4 kuni 2;10 tehtud spontaanse kõne salvestustel, kus lapse suhtluspartner oli valdavalt ema, harvem vanem õde või vend. Analüüs näitas, et mõlema keele väljundi proportsioonid olid uuringu algul sarnased, samuti lausungi keskmine pikkus (eesti keeles 2,23 ja inglise keeles 2,04 sõna) ning uuringuperioodi lõpus olid ingliskeelsed lausungid keskmiselt mõnevõrra pikemad (MLU inglise keeles 2,91 ja eesti keeles 2,36 sõna). Lapse kõnes esines rohkelt (ligikaudu 40%) koodivahetusega lausungeid, mis olid keskmiselt ükskeelsetest lausungitest pikemad (uuringuperioodi alguses MLU 3,62 ja lõpus 4,3 sõna) ja komplekssemad. Autor jõuab järeldusele, et koodivahetus võib kiire keelelise arengu perioodil suhtluspädevust võimendada, sest laps saab mõtte väljendamiseks kasutada mõlema keele vahendeid.

⁶ P. Baird, Enabling tool: Estonian-English code-mixing of a 2-year-old with balanced input. – *Philologia Estonica Tallinnensis* 2022, kd 7, lk 80–102. <https://doi.org/10.22601/PET.2022.07.03>

Teises artiklis⁷ kasutab autor jälitusmeetodi (ingl *traceback method*) arvuti-põhist rakendust, et tuvastada lapse spontaanse kõnes korduvaid malle. 45 tunni ulatuses vanuses 2;3 kuni 2;11 kogutud kõneandmete alusel selgitas autor, milline osa koodivahetusega lausungite mallidest esines ka lapse ükskeelses kõnes ja kui suur osa vanema lapsele suunatud kõnes. Kaheastmelise analüüsiga soovis uurija hinnata, kas koodivahetus on eeskätt lapse omalooming või peegeldab see kuulnud keelekasutust.

Jälitusmeetod on tuntud empiiriline lähenemisviis kasutuspõhise keeleomandamise teooria paikapidavuse kontrollimiseks.⁸ Eesti keele materjalil on selle raskendamine uuenduslik. Selgus, et ligikaudu kolmandikku koodivahetusega lausungitest sai seostada vanema kõnega ning sama suurt osa lapse ükskeelse kõnega. Veidi enam kui pool lapse lausungitest koosnes vanema kõnes esinevatest terviküksustest (ingl *chunks*) või raam-lünk-mallidest (*frame-and-slot patterns*).

Ootuspäraselt kinnitasid tulemused seisukohta, et lapse varane kõne kujuneb peamiselt kuulnud keele alusel. Kuid leidis ka koodivahetusega lausungeid, mida ei saanud seostada vanema kõne ega lapse ükskeelse kõnega. Autor teeb järelduse, et koodivahetus on osalt loominguiline nähtus, mille puhul laps kombineerib eri keeltest pärit üksusi ja konstruktsioone olukorras, kus tal napib mõlemas keeles väljendusvahendeid. Autor selgitab koodi-

⁷ P. Baird, Building languages: Estonian-English two-year-old bilingual's reliance on patterns in code-mixed utterances. – *Nordic Journal of Linguistics* 2025, kd 48, nr 3, lk 330–350. <https://doi.org/10.1017/S0332586524000015>

⁸ E. Lieven, H. Behrens, J. Spears, M. Tomasello, Early syntactic creativity: A usage-based approach. – *Journal of Child Language* 2003, kd 30, nr 2, lk 333–370. <https://doi.org/10.1017/s0305000903005592>

vahetust raam-lünk-mallide abil, mille puhul ühest keelest pärit raam (konstruktsioon) täidetakse teise keele materjaliga (sõna või grammatilise vormiga). Näiteks võib lausungis *I want kommi too* käsitleda ingliskeelset osa *I want... too* raamina ning eestikeelset sõna *kommi* lünga täitena. Selist ülekannet võivad soodustada mitmesugused tegurid, näiteks konstruktsioonide sarnasus, lapse tugevama keele mõju või mõne sõna sagedasem kasutamine ühes keeles.

On oluline, et autor juhib tähelepanu ka jälitusmeetodi piirangutele ning selle sõltuvusele keele eripäradest. Kuna eesti keele sõnajärg on suhteliselt vaba, võib selline analüüs alahinnata nende terviküksuste ja raam-lünk-mallide hulka, mida on võimalik seostada lapse keelelise sisendiga. Tegelikult võib sisendi mõju olla suurem.

Kolmandas artiklis⁹ analüüsib autor pikiuuringu tulemusi: keelte osakaalu sisendis ja väljundis vanuses 2;3–5;0. Artikkel käsitleb veel üht huvipakkuvat küsimust: kas vanema õe-venna koodivahetus mõjutab noorema lapse koodivahetuse sagedust. Analüüs põhineb 95 tunnil kõnesalvestusel (ligi 20 000 lausungit Fionalt, 2273 õelt, 5214 vennalt). Tulemused näitavad, et keelearengu varases etapis kasvab lapse lausungi keskmine pikkus ja koos sellega koodivahetuse osakaal kõnes. Kui Fiona lausungi keskmine pikkus jõuab ligikaudu 2,5 sõnani ja keeleline pädevus suureneb, hakkab koodivahetus mõlemas keeles vähenema.

Uuringus ilmnes, et tasakaalustatud sisend ei taga püsivalt tasakaalustatud keelekasutust. Nimelt umbes kolmeaastaselt hakkas laps selgelt eelistama inglise keelt, kuigi vanemate keelekasutus

ei muutunud. Järelikult ei mõjuta lapse keelevalikut ainult sisendi hulk, vaid seda võivad mõjutada ka muud tegurid, näiteks suhtluspartnerid, -olukorrad, laiem keelekeskkond. Kuigi andmed viitasid sellele, et vanema õe ja venna koodivahetus ei mõjutanud noorema lapse koodivahetust, oli analüüs piiratud väikese andmemahuga. Autor teeb õigustatud soovitusel analüüsida tulevastes uuringutes ka teiste vestluskaaslaste koodivahetust ja keelevalikut, et hinnata, kuidas ühe inimese keelekasutus mõjutab teise oma.

Katuspeatükk asetab artiklid sobivasse teoreetilisse raamistikku ning pakub väärtuslikku lugemist kasutuspõhise keeleomandamise teooria ja kognitiivsete protsesside rolli kohta lapse keeleoskuse kujunemisel. Kõigil laste keelelise arenguga tegelevatel spetsialistidel ja keeleõpetajatel on oluline mõista, millist rolli mängivad keele omandamisel sellised tunnetusprotsessid, nagu kategoriseerimine, üldistamine, suhtluskavatsuste mõistmine, analoogiate loomine ja struktuuride kujundamine, ning kuidas need on seotud keelevahendite esinemissagedusega sisendis. Julgen väita, et katuspeatükk sisaldab tuumteadmisi, mis võiksid kuuluda näiteks lasteaiaõpetaja eriala õppekavasse.

Katuspeatüki lõpus antakse ülevaade eesti keele põhjal tehtud kakskeelsu-uuringutest ning käsitletakse koodivahetust. Väga vajalik ja tervitav on ka kakskeelsusega seotud terminite selgitamine. Katuspeatükk on ingliskeelne, mis on tänapäeva teadusmaailmas küll mõneti paratamatu, kuid suhteliselt napp eestikeelne kokkuvõte ei vahenda selle sisu piisavalt põhjalikult. Jääb loota, et dissertandi teadmised jõuavad tulevikus ka laiema eesti auditooriumini, eeskätt nendeni, kes neid kõige enam vajavad.

Oleksin oodanud, et autor käsitleks katuspeatükis uuringute metodoloogilisi piiranguid selgemini, näiteks eraldi

⁹ P. Baird, Language choice and code-mixing in a longitudinal study of an Estonian-English bilingual child. – Taikomoji Kalbotyra 2024, kd 21, lk 35–51. <https://doi.org/10.15388/Taikalbot.2024.21.3>

alapeatükis. Küll on kirjeldatud andmete kogumisega seotud probleeme, eelkõige spontaanse kõne salvestuste piiratud mahtu, mis tuleneb transkribeerimise ja kodeerimise suurest ajakulust. Loodetavasti pakub tehisintellekti kiire areng sellele probleemile lähitulevikus leevendust.

Katuspeatükis ei ole välja toodud mitut olulist metodoloogilist küsimust, mida artiklites käsitleti. Näiteks väärinuks suuremat tähelepanu lausungi keskmise pikkuse kui statistilise näitaja kasutamise piirangud sünteetiliste keelte (nt eesti ja itaalia keele) puhul. MLU-d saab arvutada sõnades või morfeemides. Sünteetilistes keeltes väljendub grammatiline areng suurel määral lausungi morfoloogilises vormistuses, mitte sõnade arvu kasvus, mistõttu võib sama grammatiline arengutase anda eesti keele väiksema MLU kui analüütilistes keeltes. Samuti oleksin oodanud põhjalikumat arutelu jälitusmeetodi rakendamise võimaluste ja piirangute üle, eriti eesti keele eripära silmas pidades. Katuspeatükis oleks võinud selgemalt sõnastada, millistele uurimisküsimustele see meetod võimaldab vastata ja millistele mitte.

Kogutud andmestikku oleks saanud ka kvalitatiivselt analüüsida. Näiteks oleks võinud uurida, milliseid morfoloogilisi vigu laps tegi, kuidas need ajas muutusid, milliseid lausemalle ja millal ta kasutama õppis. Kvalitatiivne analüüs täiendaks teadmisi kakskeelse lapse keelelise arengu kohta ja aitaks mõista, milliseid grammatilisi oskusi on eri vanuses kõige otstarbekam toetada. Mõnevõrra raske oli lugejana jälgida, kas ja kuidas jälitusmeetod malle tuvastab ja kas selline raam-lünk-analüüs on piisav lapse keelelise arengu kirjeldamiseks.

Ka sisendi puhul keskendus dissertant peamiselt keelearengu kvantitatiivsele

analüüsile, võrreldes keelte proportsioone sisendis ja väljundis. Sisendi kvaliteedi küsimus tõstatus küll seoses sellega, et laps hakkas umbes kolmeaastaselt eelistama inglise keelt, kuid kasutatud andmestik ega analüüsimeetod ei võimaldanud selle teguri mõju põhjalikumalt hinnata. Sisendi kvaliteedi roll väärrib kahtlemata edasist uurimist. Samas tuleb arvestada, et andmete kogumine ja töötlus olid uurija jaoks äärmiselt ajamahukad. Seetõttu on igati mõistetav, et doktoritöö raames ei olnud võimalik käsitleda kõiki huvipakkuvaid küsimusi.

Oluline piirang on ka juhtumiuuringu meetod: uuritav juhtum on ebaharilik nii keelepaari kui ka perekonna keelepoliitika poolest. Seetõttu tuleb tulemuste üldistamisel olla ettevaatlik, mida autor on ka ise rõhutanud. Doktoritöö tulemusi tuleks käsitada eelkõige hüpoteese loovate ning edasist uurimist suunavatena.

Piret Baird on andnud märkimisväärse panuse kakskeelse keelearengu ning eesti-inglise kakskeelsuse uurimisse. Doktoritöö tulemused kinnitavad sisendi tähtsust keeleomandamisel ega toeta müüti, nagu viitaks koodivahetus lapse keelelisele segadusele või keeleoskuse puudulikkusele. Vastupidi, koodivahetus on suhtlusstrateegia, mis peegeldab lapse keelelist paindlikkust ja arengut. Simultaanse kakskeelsuse korral on see varases arengujärgus ootuspärane nähtus, mille sagedus väheneb keelepädevuse kasvades. Nii teoreetilisest kui ka praktilisest vaatenurgast on oluline järeldus, et koodivahetus toetab kasutuspõhist keeleomandamise käsitlust: lapse keeleline areng tugineb suurel määral konstruktsioonide omandamisele ja produktiivsele kasutamisele, mitte üksnes sõnavara kasvule.

MARIKA PADRIK